

Interdisciplinair leren in supervisie

Hbo-master Geestelijke Verzorging Hogeschool Windesheim Zwolle

In antwoord op de vraag naar de ontwikkelingen in opleidings supervisie aan initiële masteropleidingen Geestelijke Verzorging schetsen wij hieronder een beeld van de opleidings supervisie aan de masteropleiding van de Hogeschool Windesheim te Zwolle.

We starten dit artikel met een korte beschrijving van de opleiding en het unieke kenmerk van deze hbo-masteropleiding, vervolgens beschrijven we de vorm van de opleidings supervisie en gaan in op vier themavelden die zich als inhoud van de supervisie regelmatig aandienen. Daarna gaan we kort in op psychosociale thematiek en besluiten dit artikel met een gedeelte over de visie op de professie en de spirituele achtergrond van de supervisor.

De opleiding

Ongeveer vier jaar geleden besloten de Opleidingen Theologie en Levensbeschouwing van de Hogeschool Windesheim de bestaande masteropleiding tot docent godsdienst en levensbeschouwing met uitstroomvariant geestelijke verzorging op een geheel nieuwe leest te schoeien. Dit was ingegeven door de wens om beide profielen meer 'bij de tijd' te brengen en te voldoen aan de beroepskwalificaties van beide disciplines.

< Dick van Arkel, 'Twee wilgen', 1950

Het is de enige hbo-master Geestelijke Verzorging in Nederland en geaccrediteerd door de Stichting Kwaliteitsregister Geestelijke Verzorging (SKGV). De opleiding heeft een omvang van 90 ECTS en wordt in deeltijd gevolgd, waarbij een belangrijke component de eigen werkplek is. De opleiding is bedoeld voor geestelijk verzorgers op hbo-niveau die zich verder willen ontwikkelen.

Deze master is niet ingedeeld in vakken en tentamens, maar bestaat uit een negental leeruitkomsten, die gekoppeld zijn aan vier beroepsrollen van een geestelijk verzorger, afgeleid van de beroepsstandaard van de Vereniging van Geestelijk Verzoegers (VGVZ 2015): leeractivator, begeleider, leider en innovator. De student toont door middel van een portfolio toets aan deze uitkomsten te beheersen. De opleiding wordt afgerond met een praktijkgericht afstudeeronderzoek.

Bijzonder kenmerk

De genoemde vier rollen en leeruitkomsten zijn zodanig omschreven dat ze zowel in het eerstegraads onderwijsgebied als in de diverse

THEMA

beroepscontexten van geestelijke verzorging kunnen worden uitgewerkt. Bijzonder kenmerk is dat de studenten van beide richtingen gezamenlijk in het onderwijsprogramma zitten, al is dit programma voor iedere student verschillend. Uitgangspunt is de beginsituatie van iedere student afzonderlijk binnen deze

> Voor de geestelijk verzorger is steeds vaker een rol weggelegd als educator.

rollen. Samen met de docent-begeleider wordt per rol een ontwikkel- en projectplan gemaakt waarbinnen de student studeert en door middel van het portfolio uiteindelijk aantoont de betreffende rol te beheersen en aan de leeruitkomsten te voldoen. Bij de variant geestelijk verzorger bestaat 30 procent van het pakket uit educatie en bij de variant leraar godsdienst bestaat 30 procent uit zorgaspecten. In het onderwijs is steeds meer sprake van een zorgfunctie; voor de geestelijk verzorger is steeds vaker een rol weggelegd als educator: bijvoorbeeld in de ondersteuning van andere professionals door middel van trainingen en cursussen, zoals op het gebied van ethiek.

En de bachelor?

Een belangrijke component is de werkplek. Hier worden de werkervaringen opgedaan, de rollen geoefend en aan de leeruitkomsten gewerkt. Dat kan, omdat het uitgangspunt is dat de geestelijk verzorger hier ook in werkzaam is. Wanneer dit niet het geval is, kan gewerkt worden met een stage, maar de meeste van onze studenten hebben de hbo-bachelor Theologie (voorheen: Godsdienst-Pastoraal Werk)

aan één van de vier hbo-instellingen afgerond en zijn als zodanig gekwalificeerd aan het werk gegaan.

Supervisie

De supervisie wordt gegeven in groepsvorm van drie, maximaal vier studenten in een reeks van vijftien bijeenkomsten van twee uur over een tijdspanne van een jaar. Dat is meer dan de minimale ondergrens van tien keer volgens het generieke supervisieconcept van de LVSC (LVSC 2014). De duur van een jaar bevordert de verankering van het leerproces. De supervisie wordt tweemaal per jaar aangeboden, een start in september en een start in februari. Zij wordt tevens interdisciplinair vormgegeven: docenten en geestelijk verzorgers zitten bij elkaar in de groep. De begeleiding is in handen van ervaren LVSC-geregistreerde supervisors.

Thema's in supervisie

In de casuïstiek en ervaringsberichten die worden ingebracht in supervisie onderscheiden we een viertal aandachtsvelden. Deze aandachtsvelden zijn niet waterdicht van elkaar gescheiden, vaak zijn het accenten die worden aangebracht. We noemen: inbrengen die hoofdzakelijk met de persoon van de supervisant te maken hebben ('zelf'), inbrengen die de samenwerking met collega's betreffen, inbrengen die gaan over het cliëntencontact en inbrengen die de relatie tot en visie op de professie betreffen.

Zelf

Een supervisant is onder meer werkzaam als projectleider bij een onderwijsinstelling en loopt daarnaast in het kader van een voorbereidend programma op de masteropleiding stage

in een lokale gemeente van de Protestantse Kerk in Nederland. In haar functioneren zowel als projectleider als stagiaire komt ze situaties tegen die ze omschrijft als te maken hebbend met 'machteloosheid'. 'Hoe komt het,' vraagt ze zich af, 'dat ik in mijn positie als "leider" toesta dat anderen de regie over mijn project lijken over te nemen nadat ik het project succesvol heb opgezet en uitgevoerd. Wat maakt dat ik anderen die "macht" toesta en hier in meega terwijl dit niet is wat ik wil?'

Rond het thema 'zelf' zien wij een aantal vragen en ervaringen met regelmaat terug keren. Het gaat dan om gezien worden, of vaker: te

> *Het willen voldoen aan verwachtingen gaat vaak gepaard met het stellen van hoge eisen aan zichzelf.*

weinig gezien. Het verlangen naar erkenning speelt een rol. Of, zoals in de casus hierboven, de moeite om ruimte in te nemen, om aanwezig te blijven op het speelveld, of om de toe-eigening van eigenaarschap.

Een ander complex van vragen verbonden met 'zelf' is het willen voldoen aan verwachtingen, vaak gepaard gaande met het stellen van hoge eisen aan zichzelf. Ten aanzien van die verwachtingen is op voorhand vaak niet duidelijk van wie de verwachtingen zijn en veelal doet de supervisant de ontdekking dat wat aanvankelijk leek als een van buiten komende eis, diep in het eigen innerlijk geworteld is. De supervisie is daarbij behulpzaam doordat biografische lijnen en bepaaldheden aan het licht komen.

Samenwerking

Het thema 'samenwerking' krijgt in de werkinbreng op verschillende manieren gestalte. Het is dikwijls gekoppeld aan het thema 'zelf' en meer in het bijzonder aan het voldoen aan verwachting of het innemen van ruimte.

De supervisant is werkzaam als geestelijk verzorger in een instelling voor mensen met een verstandelijke beperking. Hij werkt op diverse locaties. Op een zeker moment sterft er op één van de locaties, na een periode van ziekte, een bewoner. De geestelijk verzorger is bij de ziekteperiode van de bewoner betrokken geweest en heeft goed contact met de familie. De familie vraagt hem dan ook om de uitvaart van de bewoner te verzorgen. Het personeel van de locatie heeft echter de geestelijk verzorger niet in beeld en schakelt de uitvaartverzorger in die meestal de uitvaart van overleden bewoners van deze locatie regelt. De uitvaartverzorger ('Ik heb met de verpleging afgesproken dat we het zo en zo doen. Dat doen we altijd.') en de geestelijk verzorger ('Ik heb met de familie afgesproken hoe zij de uitvaart willen en zij hebben mij gevraagd de uitvaart te leiden.') komen tegenover elkaar te staan in deze spannende, drukke dagen en de geestelijk verzorger brengt de situatie in supervisie.

Wat op het eerste gezicht wordt gepresenteerd als een belangentegenstelling tussen uitvaartondernemer en geestelijk verzorger, blijkt uiteindelijk de vraag op te roepen naar de positionering van de geestelijk verzorger binnen de locatieteams en de samenwerking als geïntegreerd team. Het roept vragen op naar zichtbaarheid en communicatie, maar ook naar

de eigen innerlijke onzekerheid over verwachtingen en beeldvorming.

Andere aspecten van samenwerking zijn de moeite met het kunnen geven en met het ontvangen van feedback. De moed om binnen een organisatie of samenwerkingsverband te werken aan een 'aanspreekcultuur' waarbij de

> De moed om binnen een organisatie te werken aan een 'aanspreekcultuur'.

betrokkenen zich ook lerend kunnen en willen opstellen. Daarnaast ook het kunnen stellen van grenzen.

Verskil van visie in combinatie met rolverantwoordelijkheid is nog een andere dimensie van 'samenwerking'.

Een supervisor is coach Betekenisvol leven en werkzaam als zzp'er in onder meer de thuiszorg. Zij geeft trainingen aan de zorgmedewerkers en probeert hen te ondersteunen om, naast de praktische en medische handelingen in het contact met de patiënt, ook zorg en aandacht te hebben voor 'de mens'. Hoe kunnen zij aandacht aan de cliënten geven in hun alledaagse zingeving en daarnaast ook aandacht hebben voor de existentiële zingeving? De supervisor ervaart een kloof tussen haarzelf en een aantal medewerkers bij het praten over levensbeschouwing in het algemeen, en in de praktijk van het dagelijks leven enerzijds en in het spreken over een bijzondere uiting van levensbeschouwing zoals geloofsovertuigingen anderzijds. 'Als ik daar toch over praat, dan merk ik dat sommige medewerkers afhaken en dat dit het project/de training tegenwerkt. Dit maakt mij onzeker, hoe ga ik om met deze weerstand?'

In deze casus is er een verantwoordelijkheid om een veilig en werkbaar leerklimaat te scheppen. Maar de eigen visies van de geestelijk verzorger komen dan gelijk in het gedrang.

Cliëntencontact

Rond het thema 'cliëntencontact' leggen de docenten in de supervisiegroep hun werk op tafel. Het gaat dan vooral om het contact met leerlingen en in het bijzonder over de vraag hoe leerlingen te motiveren voor het vakgebied. In de reflectie blijken de geestelijk verzorgers op dit punt vaak verrassend mee te kunnen leren. Eigen invalshoeken van geestelijk verzorgers rond dit thema zijn de vragen naar afstand en nabijheid, naar hoe om te gaan met het zelf emotioneel geraakt worden door de situatie of het verhaal van de gesprekspartner. Deze thema's spelen voor de docenten overigens ook in het contact met leerlingen.

Ook de verlegenheid rondom wat je wel en niet kunt vragen of aan de orde stellen, wat wel en niet mag in het contact, is te scharen onder het thema 'cliëntcontact'. Het kunnen confronteren, tegenover zijn is een opgave, vanuit de angst niet langer aardig gevonden te worden. Hier is het thema 'cliëntencontact' verbonden met het thema 'zelf'.

Rakend aan het thema 'samenwerking' is op mesoniveau binnen een organisatie ook vaak het contact met collega's aan de orde. Motivering komt hier terug: 'Hoe kan ik mijn collega's warm krijgen voor waar ik voor sta vanuit mijn vakgebied?'

Professie

Tot slot vormt de 'professie' zelf een boeiend thema in supervisie. Allereerst valt op dat supervisanten vaak hoge idealen hebben en

grote doelen willen bereiken. De supervisie is een goede plek om de zoektocht te ondernemen naar eigen waarden en drijfveren en zo te komen tot een eigen invulling van het vak die is toegesneden op de concrete werksituatie, realistisch is en tegelijk recht doet aan datgene waardoor de beroepsbeoefenaar zelf geïnspireerd en bewogen wordt.

Daarbinnen is van tijd tot tijd enige spanning waarneembaar tussen waar men meent toe geroepen te zijn en datgene wat men zelf ten diepste wil. Vanuit traditie en overgeleverde overtuigingen leven er bepaalde beroepsbeelden waar de eigen 'roeping' mee verbonden wordt. Niet altijd strookt dat met de eigen innerlijke wensen. Soms is de verhouding tot de professie als leervraag allereerst ook een zoektocht naar bevrijding van een keurslijf dat de supervisant uiteindelijk niet eigen is. Normen vanuit kerk of ander levensbeschouwelijk genootschap, invloed van ouders en opvoeding spelen een rol.

Het beroepsmatig denken strijdt soms met wat vanuit geloof en medemenselijkheid gevraagd wordt. Het geloof zegt: altijd helpen. Het beroep of de werksituatie zegt: grenzen stellen aan beschikbaarheid.

De supervisant heeft een islamitische levensovertuiging en is als zelfstandig coach/geestelijk verzorger werkzaam. Zijn clientèle bestaat voornamelijk uit oudere mensen, eveneens met een islamitische levensovertuiging. Hij brengt in supervisie in dat hij zich klem voelt zitten tussen de Nederlandse regelgeving vanuit de gemeentelijke instanties, de Nederlandse manier van denken over professionaliteit en beroepshouding én dat wat zijn islamitisch

geloof en zorgvragers van hem verwachten. Vanuit zijn culturele en religieuze achtergrond heeft hij de opdracht altruïstisch te zijn, altijd bereid tot behulpzaamheid en open voor ondersteuning van zijn geloofsgenoten. Vanuit het Nederlandse denken over professioneel en beroepsmatig werken wordt er van hem verlangd dat hij zich houdt aan afgesproken werktijden en dat hij grenzen leert stellen wat betreft zijn beschikbaarheid en dat wat hij wel/niet doet in zijn werk voor de cliënt. Hij is bijvoorbeeld die week met een cliënt die 's avonds onverwacht aan de deur kwam, naar de tandarts geweest. Hij geeft aan dat hij vanuit zijn geloof deze vraag van zijn cliënt niet kan weigeren. Hij vindt Nederlandse professionaliteit niet oké.

Drijfveren, waarden en normen, maar ook religieuze en culturele achtergrond bepalen de wijze waarop de professie wordt verstaan en ingevuld. Het problematiseren van de werksituatie in supervisie helpt de professional zich meer bewust te zijn van deze achtergronden en de wijze waarop deze het handelen bepalen. In de supervisorische bewerking en in de interactie met de collega's in de groep kunnen handelingsalternatieven worden geformuleerd en geoefend.

Ontwikkelingen

Bovengenoemde vier aandachtsvelden kwamen bovendien toen we de casuïstiek van de achterliggende jaren nog eens doornamen ten behoeve van dit artikel. Zien we daar nu ook ontwikkeling in?

Voor een deel zijn de aandachtsvelden door de jaren heen – en dan betrekken we ook onze jarenlange ervaring binnen de bachelor daarbij

THEMA

– hetzelfde gebleven. Zeker de vragen rondom 'zelf' en 'professie'. Vanouds vormen deze thema's ook de brandpunten van de dubbele integratie van persoon (denken, voelen, willen, handelen) en professie (persoon, beroep en werksituatie) die in supervisie wordt beoogd.

Bij jongere studenten is de vraag naar 'zelf' sterk aanwezig en vormt reflectie op de eigen, zich vormende identiteit in relatie tot het voor hen nog nieuwe beroep, een belangrijk deel van de supervisie. In de master hebben we te maken met collega's uit het werkveld die een verdere ontwikkeling doormaken. Thema's als samenwerking en positionering binnen het veld nemen hier een grotere plek in. Maar helemaal absoluut kan dit zo niet worden gezegd. Eén van ons, werkzaam aan drie theologie-opleidingen, merkte op dat ze dit artikel waarschijnlijk voor iedere opleiding weer anders zou uitwerken. Ook in de groepssupervisie blijft de individuele supervisor subject van het eigen verhaal en is het kompas waarop de supervisie koerst.

Wat we waarnemen is dat de verwachtingen ten aanzien van de beroepsrol wel verschuiven. Het beroepsbeeld is minder helder, minder vanuit institutionele kaders vormgegeven. Dat leidt tot onzekerheid bij de (beginnende) beroepsbeoefenaren. Vanuit organisaties is ook minder duidelijk wat precies van de beroepsbeoefenaar verwacht wordt.

Psychosociale thematiek

Wat we wel meer signaleren zijn een aantal psychosociale thematieken. In de supervisie-routes van onze bachelor valt het aantal studenten op dat in de laatste jaren in toenemende mate met een psychosociale problematiek worstelt en daarvoor ook vaak in een hulpver-

leningstraject betrokken is. Dat betekent voor de supervisie vaak een extra aandachtspunt en vraagt bijzondere zorgvuldigheid van de supervisor.

> Hoe kan ik de ander zo tegemoet treden dat zij of hij tot haar of zijn recht komt in de eigen overtuigingen en vragen?

De thematiek van eenzaamheid, zowel de mate waarin de beroepsbeoefenaar/supervisor dit aantreft onder de cliëntenpopulatie, als ook bij de supervisor zelf, lijkt ons toe te nemen.

Expliciet kwam de laatste jaren de thematiek van diversiteit en discriminatie op de supervisie-agenda. Het gaat dan om opmerkingen die bijvoorbeeld een collega maakt over een bevolkingsgroep waar de supervisor zelf toe behoort; het kan gaan om een leerling in transitie, maar het kan ook gaan over verschil in geloofsbeleving en verwijten die over en weer vallen.

Visie op professie en spirituele achtergrond

Op onze opleidingen zien we een grote diversiteit aan levensbeschouwelijke achtergronden. Hierboven zeiden we al dat dit in belangrijke mate de invulling van de professie bepaalt of zorgt voor een spanningsveld tussen deze persoonlijke drijfveren en het beroepsbeeld zoals dat in literatuur of beroepsstandaard naar voren komt of praktijk is op de werkvloer.

We zien studenten met een persoonlijke, fluïde spiritualiteit, we zien studenten komend vanuit institutioneel kerkelijke kaders, we zien studenten met een islamitische achtergrond en

humanistische traditie. Geestelijke verzorging wordt vanuit die achtergronden gezien en dat leidt tot posities variërend van 'ik wil er zijn voor de ander vanuit mijn geloof' tot 'ik wil gesprekspartner zijn in existentiële vragen'.

Deze verschillende posities leiden niet zelden tot stevige discussies en confrontaties binnen de supervisiegroep. Voor ieder supervisant in dit spanningsveld, tussen zichzelf en de ander maar ook tussen zichzelf en de werksituatie, dient zich een zelfde supervisorische leervraag aan: hoe kan ik de ander zo tegemoet treden dat zij of hij tot haar of zijn recht komt in de eigen overtuigingen en vragen. Daarnaast is er de opgave om zowel niet de eigen kleur te verliezen als in de eigen kleur niet dwingend te zijn voor de ander. Deze open ontmoeting wordt geoefend in de supervisiegroep. Niet zelden ontstaat naar aanleiding van de werkinbreng binnen de groep eenzelfde spanningsveld dat ook in de werkinbreng waarneembaar is. De thematiek van de inbreng wordt ervaarbaar in de dynamiek van de groep.

Dit parallelproces, kenmerkend voor supervisie, is belangrijk leermateriaal. Zeker in groeps-supervisie komt dit ten volle tot ontwikkeling. Wij vinden groepssupervisie dan ook een meerwaarde hebben voor opleidingssupervisie in vergelijking tot individuele supervisie. De groep wordt de oefenplaats voor het omgaan met de eigen vragen, het durven stellen van vragen aan de ander zonder de angst om dat zelf als bedreigend te zien, zowel als de angst dat de ander dat als bedreigend zal ervaren. Supervisie wordt daarmee ook een leerruimte om met verschillen om te gaan. De interdisciplinaire vorm, zoals we die kennen op onze opleidingen, is daarbij een eigen kracht in supervisie. <

Literatuur

- LVSC (2014). *Registratiereglement*. Opgeroepen op 11 juli 2022, van LVSC Passie voor Professioneel Begeleiden. <https://www.lvsc.eu/formulieren-en-reglement>
- VGVZ (2015). *Beroepsstandaard Geestelijk Verzorger*.

Welmoed (W.E.) Marsman biedt als professioneel begeleider (LVSC-geregistreerd supervisor, registercoach en CRKBO-geregistreerd docente) vanuit haar eigen Bureau WelMoed in Arnhem supervisie, coaching en begeleidende interventie aan 'mensen die met mensen werken'. Ze volgde post-hbo Supervisie en Coaching én Contextuele benadering in Coaching en Supervisie aan de Christelijk Hogeschool Ede. Sinds 2011 is zij opleidingssupervisor bij onder andere Theologie en Levensbeschouwing van Hogeschool Windesheim in Zwolle, Theologie en Social Work van Hogeschool Viaa (Bachelor) in Zwolle en op het Nederlands Baptisten Seminarium in Amsterdam. | info@bureauwelmoed.nl

Metsje (drs. M.) Krol is sinds 2005 werkzaam als docent bij de opleidingen Theologie en Levensbeschouwing van de Hogeschool Windesheim (vakdidactiek en godsdienstpedagogiek, ethiek en diversiteit en inclusie). Ook is zij werkzaam als docent in twee hogeschoolbrede minors: diversiteit en international sustainable development (in Gambia). Daarnaast begeleidt zij interventie en geeft supervisie binnen de opleiding. Zij volgde de supervisoropleiding bij het Centrum voor Nascholing te Amsterdam en is sinds het afronden van haar opleiding LVSC-geregistreerd. Zij heeft gewerkt als Intern supervisor bij de Veluwe Onderwijsgroep. Daarnaast werkte zij als zelfstandig coach/supervisor. | m.krol@windesheim.nl

Theo (drs. T.T.) van Leeuwen is docent Existentiële Zorg en Pastoraat en onderzoeksdocent aan de opleidingen Theologie en Levensbeschouwing van de Hogeschool Windesheim, en ook aangesteld als supervisor en coördinator supervisie. Hij volgde de supervisoropleiding van de CSO van de Raad voor Klinische Pastorale Vorming en deed een aanvullend portfolio dat erkend werd door de LVSC. Hij geeft supervisie vanaf 2000, is LVSC-geregistreerd, en is ook pastoraal supervisor en gecertificeerd KPV-opleider van de Raad voor Klinische Pastorale Vorming en Pastorale Supervisie in Nederland. Hij is als onderzoeker betrokken bij diverse projecten in eerste en tweede lijn geestelijke verzorging en heeft een eigen praktijk voor supervisie en pastoraal psychologische begeleiding. | tt.van.leeuwen@windesheim.nl

